

Abdurrahman Paşa Camii - Tosya

Burası tarihî eserler bakımından zengindir. Bunların içerisinde en önemlisi Tosya Camii'dir. Câmi-i Şerif adlı mahalleye adını veren bu cami yüksek vakıf gelirlerine sahiptir. Bir diğer cami Abdurrahman Paşa Camii (Yenicami) olup III. Murad döneminde inşa edilmiştir (bk. ABDURRAHMAN PAŞA CAMİİ). Kazada ayrıca yirmi iki mescid, altı zâviye, iki türbe, üç hamam, bir kervansaray (Mehmed Paşa Kervansarayı), medrese, muallimhâne ve mektepler de bulunmaktadır. Tosya'daki bir medrese Akça Mescid yanında yer almaktadır.

Önemli bir yol üzerinde bulunan Tosya ticarî bakımdan hareketli bir yerdi. Arşiv kaynaklarından anlaşıldığı üzere Tosya merkezinde vakıf ve mülk 1521'de 162 dükkan mevcuttu. 1579'da bu sayının 178'e ulaştığı görülmektedir. Bu rakam, XVI-XVIII. yüzyılların sonuna kadar idarî bakımdan bağlı kaldığı Çankırı'dan daha fazladır. Vergi oranlarının diğer komşu kazalara göre çok olması da ticarî canlılığa işaret eder. Tekstil sektörünün vazgeçilmez unsurlarından boyahane en önemli işletmeler arasında yer alır. Bu işletmenin kapasitesinin yüksekliği dikkati çeker. Bunların yanında tabakhâne, bozahâne, şemhâne, bezirhâne, selhhâne (mezbahane), başhâne (sakatatçı) ve atla çekilen palamut değirmeninin bulunması ticarî gelişmişliğin bir diğer göstergesidir. Türk kumaş ve kadifeciliği imalatının yapıldığı yerler arasında Tosya en önemli merkezlerden biri-

dir. Tiftik keçisinin yetiştirildiği bölgeye yakınlığı dolayısıyla tiftikten imal edilen sof veya muhayyer adı da verilen dokuma yaygındır. Şehir Ankara'dan sonra tiftik ve mâmulleri üretiminde ön sıralardadır. Özellikle Tosya muhayyeri, Tosya ham sof çakşırı, karacalar kuşağı vb. ünlüdür. Ayrıca ipek, ipekli ve pamuklu dokuma da önemli bir yer tutmaktadır. Bu mâmuller, Anadolu'nun Kırım'a açılan penceresi konumundaki Sinop'a ve oradan kuzey ülkelere, Kefe'ye ihraç edilmekteydi. Sof ve tiftiğin yanı sıra pamuk ve pamuk ürünleri de ihraç edilen mâmuller arasında yer almaktaydı. XVI. yüzyılda Tosya çevresindeki zirai faaliyetlerin başında buğday ve arpa gelirirken çeltik üretimi hakkında bir bilgiye rastlanmamakta, bununla beraber XVII. yüzyıldan itibaren önemli çeltik üretim yerleri arasında kaydedilmektedir. Tosya üzüm ve pekmeziyle de meşhurdur. Kasabanın ticarî hareketliliği XVIII. yüzyıl sonlarına kadar devam etti. Tosya'dan geçen yol eski canlılığını kaybedince esnaf ve zanaat erbabı olumsuz etkilendi. Buna rağmen Tosya iç pazar ihtiyacını karşılayacak ekonomik potansiyelini korudu.

Tosya, ticarî hayatın yanında Osmanlı Devleti'nde önemli mevkilerde görev yapmış ilim ve devlet adamları yetiştirmiş, güzel sanatlarda da oldukça şöhret bulmuştur. İstanbul'dan sonra en çok hat-tat yetişen yerler arasında Tosya da vardır. Bunların en meşhuru Hattat Sâlih Çelebi'dir. Öte yandan Koca Nişancı diye şöhret bulan Celâlzâde Mustafa ve kardeşi Sâlih çelebiler Tosyalı olup Kadı Celâleddin adında bir zatın oğullarıdır. Burada başka âlim, şair ve müderrisler de yetişmiştir. İsmâil Rûmî (müderres), şair Ahmed Hicrî Efendi, şair Derviş Ahmed, Mustafa Tûsî Çelebi, müderres Ali Efendi, Baba Kadı Celâleddin Efendi, müderres Mustafa Efendi, Kâdirî şeyhlerinden İsmâil Rûmî, Şeyh Nasuh Efendi, müderres Osman Efendi, müderres Hayreddin Evhad Efendi, müderres Mehmed Efendi, müderres İsmâil Zühdü Efendi, reisülküttâb Ebûbekir Râtib Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, müderres Tosyavîzâde Mehmed Efendi, Şerifzâde Mehmed Bahâeddin Efendi bunlardır.

1914 ve 1916 yıllarında geçirdiği yangın, 1943'te deprem felâketlerinden etkilenen Tosya, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte idarî teşkilatlanmadaki birtakım düzenlemelerle Kastamonu vilâyetine bağlı bir kazanın merkezi oldu. Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımında (1927) nüfusu 10.000'i

bulmazken (9676 nüfus) ikinci sayımda 10.000'i geçti (1935'te 10.048 nüfus), bir sonraki sayımda 10.784'e ulaştı. Ardından sürekli artış göstererek 1985'te 21.172, 2010'da 27.777'ye çıktı. Şehirde el sanatları olarak peştamal ve kese imalatı ün yapmıştır. Bunun dışında çeltik fabrikaları vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 100, s.1, 336-346, 352; nr. 291, s. 110, 114, 180-199, 202; nr. 438, s. 718-719, 731, 734, 736; nr. 578, vr. 50^a-53^b, 74^b, 78^a, 113^a-122^b; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 645-646; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 129-130, 135; Yaşar Yücel, *XIII-XIV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 90, 92, 95; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1983, s. 67 vd.; İsmail Ergi, *Tosya Evliyalari ve Türbelerimiz*, Ankara 1986, s. 7-28; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1992, s. 306, 307, 311, 314, 317, 326; Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim: 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1600-1914* (trc. Ayşe Berktaş v.dğr.), İstanbul 2004, II, 568; Selahattin Sürel, *H. 1211-1217 (M. 1796-1802) Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Tosya'nın Sosyo-Ekonomik ve İdari Yapısı* (yüksek lisans tezi, 2001), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Kankal, *Türkmenin Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara 2004, s. 87, 157, 224, 237; a.mlf., *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı 2009, tür.yer.; Barış Taş, *Tosya İlçesinde Araziden Yararlanma ve Planlamaya Yönelik Öneriler* (doktora tezi, 2006), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Ankara 2009, s. 254, 257, 529; Hüseyin Sıdkı Köker, "Vakıflar Tarihinde Tosya", *VD*, sy. 5 (1962), s. 257-274; Cl. Cahen, "İbn Sa'îd sur l'Asie mineure seldjuçide", *TAD*, VI/10-11 (1968), s. 42-44, 48.

MEHMET TAŞTEMİR

TOSYAVİZÂDE RİFAT OSMAN

(bk. RİFAT OSMAN).

TOUAREG

(bk. TEVÂRİK).

TOY

Türk hükümdarlarının ve beylerin çeşitli vesilelerle maiyetlerine ve halka verdikleri büyük ziyafet.

Eski Türkçe'de "ordu karargâhı" demek olan **toy** kelimesi "ziyafet, düğün" anlamında kullanılır. Türk tarihinin İslâmî dönem kaynaklarında toy bazan Moğolca **şölen**

(şilân), bazan da Farsça hân-ı yağmâ (yağma sofrası) sözüyle ifade edilmiştir. Ziyafete katılanların ziyafetten sonra hükümdarın veya beyin sofrta takımını yağmalamaları bir gelenektir. Bundan dolayı toylara hân-ı yağmâ denilmiş olması muhtemeldir. Yağma ile biten bu ziyafetler bazı Kuzey Amerika ve Hint topluluklarında da görülmektedir. Oğuz boylarına ait ongunların av kuşları olması av törenleriyle toyların dinî veya totemik bir kaynaktan geldiğini göstermektedir. Toylar zamanla dinî mahiyetini kaybedip içtimâî, askerî ve hukukî bir gelenek halinde asırlarca devam etmiştir.

Toy, Türk beylerinin iktidarı ve hâkimiyeti tek elden yürütebilmek için icat edip uyguladıkları bir faaliyetti. Dolayısıyla bütün Türk tarihi boyunca hükmetme ve hükümdarlık göstergelerinden biri sayılmıştır. Ancak Türk hükümdarları toyu sosyal yönü ağır basan bir âdet haline getirmiştir. Genellikle çocuk isteme, bey çocuklarının doğumu, veliaht tayini, tahta çıkış, bey çocuklarının ilk avlarından dönüşü, akınların ve seferlerin zaferle sonuçlanması, kahramanlık gösterenlere ad verme, esirlikten kurtulma, evlenme ve bayram gibi vesilelerle toy törenleri düzenlenmiştir. Türk hükümdarlarının verdikleri geleneksel toylar da (ulu toy) vardı. Nitekim Oğuz Han ulu toyunu dünya fethini tamamlayıp yurduna dönünce düzenlemişti. Oğuzlar'ın büyük hükümdarı Bayındır Han yılda bir defa, Kazan Bey üç defa ulu toy verir, Oğuz beylerini ve boylarını ağırlardı. Bu toylarda herkesin oturacağı yer (orun = mevki) ve önüne getirilecek et (ülüg / ülüş = pay) önceden belliydi. Destana göre Oğuz boylarının ve beylerinin toylarda, kurultaylarda oturacakları yeri ve önlerine getirilecek yemekleri belirleyen kişi Oğuz Han'ın ve oğullarının bilge danışmanı İrkil Hoca idi.

Türk hükümdarları, kendilerine destek veren beyler ve halk için ne kadar büyük fedakârlık yapabileceklerini ulu toylar vasıtasıyla kanıtlamış oluyordu. Bu toylara herkesin ve özellikle beylerin mutlaka katılması gerekirdi. Zira toya katılma iktidarının tanınması ve devlet otoritesine itaat anlamına gelmekteydi, aksi itaatsizlik ve isyan demektir. Bu sebeple hükümdarlar toylarına ve kurultaylarına katılmayan beylerini, vasallarını üzerlerine ordu göndermek suretiyle cezalandırırdı. Ulu toyların hem devletin hem milletin temellerini sağlamlaştırması bakımından son derece önemli rolü vardı. Yönetenlerle yönetilenler bu toylar sayesinde bir araya gelmek-

te, birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını hatırlamakta, fert ile millet ve fert ile devlet arasında kuvvetli bağlar kurulmakta, devletle milletin bütünleşmesi sağlanmaktaydı. Türk toplulukları, hükümdarların toylarını ihmal etmelerini veya bu toylara davet edilmemelerini hiçbir zaman hoş karşılamamış, hatta bu yüzden isyan dahi çıkarmıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Mâverâünnehir seferlerinde toy vermeyi ihmal edince başta Çiğiller olmak üzere bölgedeki Türkler ayaklanmıştı. Büyük Oğuz beylerinden Kazan ulu toyuna Dış Oğuz kolunu davet etmemiş, bu yüzden Dış Oğuz beyleri Kazan Bey'i düşman ilân ederek onunla savaşmıştır.

Toylara dair ilk bilgiler Hunlar'a kadar gitmektedir. Çin yıllıklarındaki kayıtlara göre Hunlar yılın birinci, beşinci ve dokuzuncu aylarında büyük toplantılar yapmaktaydı. Bunlardan ilki dinî nitelikteydi; bu toplantıda Tanrı'ya kurban sunulmakta ve topluca yemek yenilmekteydi. İkincisi daha çok bayram ve şenlik türünden bir toplantı olup toydan sonra yarışmalar ve eğlenceler düzenlenmekteydi. Asıl büyük toplantı ise Şansi bölgesindeki Tai-lin denilen yerde yapılmaktaydı. Buradaki toplantıya başta Hun hükümdarı ve hatun olmak üzere bütün şehzadeler (tiginler), yüksek dereceli memurlar, ordu kumandanları, beyleriyle birlikte tâbi boylar ve topluluklar katılmaktaydı. Toplantının başında Hun hükümdarı tarafından büyük bir toy verilmekteydi. Ardından ordu teftiş edilmekte, insan ve hayvan sayımı yapılmakta, ülke meseleleri görüşülmekte, devlet politikaları karara bağlanmakta, idareye geniş yetkiler verilmekte ve hükümdarın meşruiyeti onaylanmaktaydı. Göktürkler ve Uygurlar'da da benzer toplantılar düzenlenmekteydi. Göktürk kağanları toplantılarını Hun hükümdarları gibi beşinci ayda ecdat mağarasında, Uygur kağanları ise üçüncü ayda devletin merkezi Beşbalık'taki hükümdarlık sarayında veya avlusunda yapmaktaydı. Bütün bunlardan geleneksel dinî törenlerin, bayram ve şenliklerin, kurultayların hep toylarla birlikte gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Esasen Türkler'de yemeksiz toplantı hiçbir zaman olmamıştır. Bundan dolayı devlet meclislerine (kengeş, térnek, kurultay) toy denilmiştir.

Bu gelenek İslâmî dönemde Tolunoğulları, Karahanlılar, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Atabeglikler, Anadolu beylikleri, Memlükler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Osmanlılar ve Özbekler (Şeybânîler) tarafından devam ettirilmiştir. Kâşgarlı Mahmud'a göre Türk beyleri bayram-

larda ve düğünlerde minareler gibi sofralar kurduruyor, halkı yedirip içirdikten sonra sofrta takımını yağmalatıyordu (*Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, III, 438). Bu yağmalı toylara XI. yüzyılda "kençliyu" denilmekteydi. Nizâmülmülk'e göre Karahanlı hükümdarları gibi Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey de ordusuyla gezintiyeye ve ava çıktığı zaman muhteşem sofralar kurdururdu. Toya katılanlar bu sofraların ihtişamı karşısında hayretler içinde kalıyordu. Sultanlar cömert olmak zorundaydı; aksi takdirde babalık görevini ihmal etmiş ve millî hukuka karşı çıkmış sayılırdı.

Müslüman Türk hükümdarları ve beyleri toy geleneğini sürdürmüşlerdir. Tuğrul Bey, Abbâsî halifesinin kızıyla evlenirken büyük bir toy vermiş, toydan sonra sultanın sofrta takımı yemeğe katılanlar tarafından yağma edilmiştir. Nikâhın ardından hem saltanat çadırının hem tahtın önünde Türkler'in saç âdeti icra edilmiştir. Diğer taraftan Abbâsî halifesinin sarayında düzenlenen düğün eğlencesinde başta Tuğrul Bey olmak üzere bütün Selçuklu beyleri ve kumandanları topluca oyunlar oynamışlar, Türkçe ezgiler söylemişlerdir. Sultan Muhammed Tapar 511 yılı kurban bayramında (4-6 Nisan 1118) büyük bir ziyafet düzenlemiş ve sonunda sofrasını ve sarayını yağmalatmıştı (*Özaydın*, s. 149). İbn Bîbî, Anadolu Selçuklu sultanlarının halka verdiği ziyafetlerden sık sık bahseder ve yemekten sonra kıymetli eşyaların yağmalandığını belirtir. Yağmanın gerçekleştiği ziyafetlerden birinin I. Keykâvus'un düğün töreninde, diğerinin Muînüddin Süleyman Pervâne'nin verdiği, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin de hazır bulunduğu bir ziyafet sırasında meydana geldiği bilinmektedir (*Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. 31). İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden Anadolu beyliklerinde de bu geleneğin devam ettiği anlaşılmaktadır (*Seyahatnâme*, I, 352). Aksarâyî de Muînüddin Pervâne zamanında cuma sabahı umumi ziyafetler düzenlendiğini belirtir (*Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 90).

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, III, 438; Nizâmülmülk, *Styâsetnâme* (Köymen), s. 163; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, s. 99; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, s. 40, 64, 140, 162, 168, 171, 265, 572; Ebü'l-Ferec, *Târih*, II, 315; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmî'u't-tevârih: Histoire des mongols de la Perse* (nşr. ve trc. E. M. Quatremère), Amsterdam 1968, s. 139-140; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 90; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 352;

TOY

Edem Korkudun Kitabı (haz. Orhan Şaik Gök-
yay), İstanbul 1973, s. 4, 145-152, CCCXIII; J. J.
M. de Groot, *Die Hunnen der vorchristlichen
Zeit*, Berlin-Leipzig 1921, s. 59; Köprülü, *Edebi-
yat Araştırmaları I*, s. 85 vd.; a.mlf., *Bizans Mü-
esseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (nşr.
Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981, s. 181 vd.; a.mlf.,
"Türk Edebiyatının Menşei", *MTM*, IV (1331), s.
27-34; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İnceleme-
ler*, Ankara 1968, s. 241-254, 646; a.mlf., "Orun
ve Ülüş Meselesi", *THİTM*, I (1931), s. 121, 133;
Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi
Tarihi*, İstanbul 1969, I, 102-110; a.mlf., *Tür-
kiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*,
Ankara 1988, s. 30-31; Zeki Velidî Togan, *Oğuz
Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve
Tahlili*, İstanbul 1972, s. 47, 49 vd.; Mehmet Al-
tay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul
1976, s. 119 vd.; İbrahim Kafesoğlu, "Eski Türk-
lerde Devlet Meclisi (Toy)", *Birinci Milli Türkolo-
ji Kongresi: 6-9 Şubat 1978, Tebliğler*, İstanbul
1980, s. 205; a.mlf., *Türk Milli Kültürü*, İstanbul
2002, s. 261 vd.; Bahaeddin Ögel, *Türklerde Dev-
let Anlayışı*, Ankara 1982, s. 78 vd., 96 vd.; Ab-
dükerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Dev-
ri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara
1990, s. 149; Salim Koca, *Türk Kültürünün Te-
melleri*, Ankara 2003, II, 78 vd., 115 vd.; Ziya Gö-
kalp, *Kitaplar I* (haz. Şevket Beysanoğlu v.dğr.),
İstanbul 2007, I, 474 vd.; Tuncer Baykara, "Türk-
lerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlence-
ler", *Erdem*, XII/36, Ankara 2000, s. 867-898; Al-
tan Çetin, "Memlûk Sultanlarının İhsan ve İn'am-
larına Dair", *EKEV Akademi Dergisi*, X/26, Er-
zurum 2006, s. 101-114.

SALİM KOCA

TOYNBEE, Arnold J.

(1889-1975)

İngiliz tarihçi ve tarih felsefecisi.

14 Nisan 1889'da Londra'da doğdu. Ün-
lü İngiliz iktisat tarihçisi Arnold Toynbee'nin
yeğenidir. Annesi İngiltere'de üniver-
site diplomasına sahip ilk kadınlardandır.
İngiltere'nin köklü eğitim kurumları Winc-
chester College (Hampshire) ve Balliol Colle-
ge'da (Oxford) Yunan ve Latin klasiklerine
dayanan bir eğitim aldı. 1911-1912 yılların-
da Atina'da British Archeological School'da
öğrenim gördükten sonra üç yıl Balliol
College'da ders verdi. Yunanistan hükü-
metinin maddî desteğiyle Londra Üniver-
sitesi'ne bağlı King's College London bün-
yesinde açılan Korais Kürsüsü'nde Bizans
ve modern Yunan dili, edebiyatı ve tarihi
kurucu profesörü olarak görev yaptı (1919-
1924). Aynı üniversitede milletlerarası tari-
h profesörlüğü görevinde bulundu (1925-
1955), emekli olduktan sonra da ders ver-
meye devam etti. 1925-1955 yılları arasın-
da Londra'da Kraliyet Milletlerarası İlişkiler
Enstitüsü'nde (The Royal Institute of In-
ternational Affairs / Chatam House) ara-
ştırma müdürlüğü görevi yaptı. *A Study*

of History adlı on iki ciltlik temel eserinin
ilk on cildini bu görevi sırasında yayımladı.

I. Dünya Savaşı yıllarında İngiliz Dışişleri
Bakanlığı'na bağlı Savaş ve Propaganda Bü-
rosu'nda çalıştı. Bu görevi kapsamında Lord
James Bryce ile birlikte "Mavi Kitap" adıyla
da bilinen *The Treatment of Armenians
in the Ottoman Empire, 1915-1916*
(London 1916) adlı propaganda amaçlı
derlemeyi hazırladı (trc. Ahmet Güner –
Attila Tuysan – Jülide Değirmenciler, *Os-
manlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yö-
nelik Muamele, 1915-1916*, İstanbul 2005).
Ayrıca Savaş ve Propaganda Bürosu'nun
her yıl çıkardığı *Survey of International
Affairs*'in editörlüğünü yaptı (1925-1946).

1919 ve 1946 Paris Barış konferansların-
da İngiliz delegasyonunda görev aldı. 1943-
1946 yıllarında İngiliz Dışişleri Bakanlığı
Araştırma Bölümü'nde araştırma müdür-
lüğü yaptı. *Manchester Guardian* gaze-
tesinin muhabiri sıfatıyla 1921'de Anado-
lu'ya gidip Türk-Yunan savaşını izledi. Bu-
rada geçirdiği dokuz aylık süreçte daha
önce Yunanistan'a duyduğu sempati za-
manla yerini Yunan hükümetine karşı sert
eleştirilere bıraktı. Gazetede Yunan ordu-
larının tutumunu kınayan yazılar yayımla-
yarak İngiliz kamuoyuna işgalci Yunan
ordusunun Anadolu'da halka uyguladığı
vahşeti anlattı. İngiltere dönüşü, Yunanistan'ın
yenilgiye uğramasının hemen ön-
cesinde yayımlanan *The Western Ques-
tion in Greece and Turkey. A Study in
the Contact of Civilisations* adlı kitabını
(London 1922; trc. Kadri Mustafa Orağlı,
*Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi. Medeniyetlerin Temas Noktasında Bir
Çalışma*, İstanbul 2007) hazırlamaya ko-
yuldu. Yunanistan'a karşı takındığı eleştirel
tavir, Korais Kürsüsü'nü maddî bakımdan
destekleyen Yunan hükümetinin ve
kursünün diğer başışçılarının tepkisini çe-
kince 1924'te bu kürsüdeki görevinden ay-

Arnold J. Toynbee

nılmak zorunda kaldı. Oxford, Cambridge,
Birmingham, Birmingham (Alabama), Prin-
ceton, New Jersey, Columbia ve New York
üniversitelerinden fahri doktora unvanı al-
dı, Fransa Enstitüsü üyeliğine seçildi. 1937-
de British Academy'de öğretim üyesi ola-
rak bulundu. 22 Ekim 1975'te öldü.

Toynbee'nin uzun akademik hayatının
seyrinde iki dünya savaşı belirleyici rol oyna-
mıştır. I. Dünya Savaşı sırasında mede-
niyet kavramının, II. Dünya Savaşı sırasın-
da dinî inançların önemini keşfetmiş ve bu
iki tema ekseniinde birçok eser vermiştir.
1914 sonrası dönemde Batı medeniyeti-
nin tehdit altında bulunduğu tesbitini ya-
pan Toynbee kendine niçin bazı medeni-
yetler gelişirken diğerlerinin çöktüğü so-
rusunu sorar. Onun zihninde bu soru 1920'-
de, Alman filozofu Oswald Spengler'in *Der
Untergang des Abendlandes* adlı ese-
rini (Münih 1920-1922) okumasıyla belirir.
Kültürlerin de dört mevsimi bulunduğunu
söyleyen Spengler'den etkilenen Toynbee,
XIX. yüzyıla damgasını vuran ilerlemeci tari-
h anlayışına karşı döngüsel tarih anlayışını
savunur. Fakat medeniyetlerin kader-
lerinin yıkılmak olduğu şeklindeki deter-
minist anlayışına karşı çıkarak Spengler'in
"medeniyetler insanlar veya yaşayan baş-
ka organizmalar gibi çocukluk, gençlik, ol-
gunluk ve yaşlılık süreçlerinden geçer" şe-
kinde ifade ettiği organizmacı yaklaşımını
reddeder. Toynbee, II. Dünya Savaşı'ndan
sonra dinî bakış açısıyla tarihin ilâhî bir
gerçeklik tarafından biçimlendirildiği tezi-
ni savunur. Ona göre tarih Tanrı'nın kendi-
sini içtenlikle izleyenlere açan hareket ha-
lindeki görünümüdür. Netice itibarıyla Toyn-
bee'nin tarih görüşü Anglikan dindarlığı ile
Spengler'in sisteminin sentezinden mey-
dana gelmektedir.

Yeryüzünde bugüne kadar ortaya çıkan
otuzun üzerinde medeniyet sayan Toyn-
bee'nin geliştirdiği medeniyet teorisine gö-
re bir medeniyet meydan okuma ve karşı-
lık verme mekanizması sayesinde doğar
ve gelişir. Toplumların mâruz kaldığı mey-
dan okuma coğrafî, iklimsel, askerî veya
politik olabilir. Bir meydan okumanın ey-
leme yol açabilmesi için ne çok sert ne de
çok zayıf olması gerekir. Etkili bir meydan
okuma insanı yaratıcılığa teşvik eder, fakat
mevcut uyumu da bozar. Dolayısıyla
başta kötülük şeklinde görülebilir. Bir top-
lum meydan okumalarla karşılaşınca yaratıcı
azınlığı ile bunlara başarılı cevaplar
vererek kendi ihtiyaçlarını giderir. Her za-
man hareket halinde bulunan toplum böy-
lece medeniyet aşamasına ulaşır.